

Grotesk namntolkning

[Hufvudstadsbladet 9.12.2007]

Den pågående bokhösten bjuder på ovanligt mycket ortnamnsläsning.

Sammanlagt blir det över 1 600 sidor (= 5 kg) ortnamn för den som är intresserad och orkar.

Stellan Waldenström har nyligen gett ut en över 500-sidig undersökning av de svenska ortnamnen i Björneborgstrakten. För ett par veckor sedan utkom ett ännu omfångsrikare verk på finska, ortnamnslexikonet "Suomalainen paikannimikirja", där också svenska ortnamn behandlas. I oktober publicerade Paula Wilson "Röster ur forntiden. Gamla ortnamn berättar" – ett arbete på 527 sidor.

Paula Wilson har tidigare gjort sig känd som energisk turistföretagare i Hitis, där hon bland annat driver ett vikingacentrum. Hon är också en eldsjäl inom evenemanget "forneldarnas natt". Nu har hon alltså tänt på våra ortnamn, som hon anser vara "flammande forneldar" som belyser våra förfäders liv så som det tedde sig på medeltiden och i slutet av järnåldern.

Hennes ortnamnsbok marknadsförs av förlaget som ett banbrytande arbete där hon med ortnamnens hjälp kullkastar tidigare teorier och bevisar att den svenska bebyggelsens rötter går ner i forntiden, till en germansk-skandinavisk invandring under järnåldern, alltså det första årtusendet i vår tideräkning. Också författaren är självsäker och anspråksfull: "jag påvisar stora brister i de nuvarande tolkningarna och framför välunderbyggda nya tolkningsförslag".

Blandade källor

Wilson vill visa att våra svenska ortnamn är mycket äldre än vad den tidigare forskningen har kommit fram till. Sina nytolkningar bygger hon på ålderdomliga ord, namnelement och ordstammar som hon har påträffat i språkvetenskaplig litteratur. Hennes förteckning över "förklarade ord och ortnamnselement" är en mycket blandad katalog med osmält och halvsmält material ur många olika källor. En av de viktigaste är ett belgiskt ortnamnslexikon. Hon sammanför likt och olik från olika språk utan att beakta de ljudförändringar som rimligtvis bör ha ägt rum inom de olika språken också för ortnamnens del.

Paula Wilson tycks ha läst litteraturen lite på samma sätt som fan läser bibeln. Hon har tagit till sig bara det som stämmer med hennes förutfattade meningar, och mycket har hon missförstått eller inte alls förstått. Hon har också missat många modernare arbeten. Schlyters ordbok (som det ofta hänvisas till) över ordförrådet i de svenska landskapslagarna (1877) var ett för sin tid enastående verk, men sedan dess har mycket hänt. Söderwalls stora fornsvenska ordbok blev klar 1973, och de fornsvenska lagtexterna har kommenterats i tiotals volymer. För finskans del nöjer sig Paula Wilson ofta med hänvisningar till Christfrid Gananders ordbok från 1787, långt innan den finska språkforskningen hade kommit igång.

De finlandssvenska dialekternas rika ordförråd spelar en underordnad roll för Wilsons namntolkningar. Ibland hänvisar hon ändå till Vendells knapphändiga dialektordbok från förra sekelskiftet. Den moderna Ordbok över Finlands svenska folkmål (påbörjad 1976) skulle ha haft mycket mer att erbjuda, åtminstone när det gäller början av alfabetet.

Några för en dialektolog och namnforskare påfallande förbiseenden kan också noteras i hennes litteraturlista, t.ex. de centrala arbetena om de finlandssvenska dialekternas ställning inom det svenska språkområdet. Å andra sidan kan man förstå att arbetena har nonchalerats, eftersom de ju företräder åsikter som går stick i stäv med Paula Wilsons.

Groteska tolkningar

Den springande punkten i Paula Wilsons namntolkning är de personnamn och personbeteckningar som forskarna av gammalt har läst in i många av våra bebyggelsenamn. Paula Wilson menar att personbeteckningar inte kan ingå i "fortida" ortnamn och ser sig därför tvungen att konsekvent avvisa tolkningar som återför ortnamnsförleder på personbetecknande ord eller på personnamn. Hon omtolkar namnen för att kunna tidigarelägga den germanska inflyttningen. Den naturliga förklaringen av t.ex. namnet *Andersby* som en sammansättning av personnamnet *Anders* och bebyggelse-beteckningen *by* duger inte för Paula Wilson. I stället har hon bläddrat i sina ordböcker och namn-lexikon och hittat byggklossar som passar bättre i hennes sandlåda. Resultatet blir att *Andersby* tolkas som "gården vid gränsen", "ändgården" eller "den andra gården".

Rent groteska blir tolkningar av det här slaget i sådana fall där urkunderna har bevarat namnet på personen bakom ortnamnet. En bonde "Rasmus i böle" nämns i Jomala 1537, men Wilson tolkar det oaktagat förleden i namnet på hans hemby *Rasmusböle* som "gränsmossen, gränsen, mossdraget".

Hans Östensson förekom i nuvarande Östensö i Pedersöre 1543. Det är uppenbart att hans far Östen (eller någon namne i en tidigare generation) är den person som ligger till grund för förleden i bynamnet. Tolkningen avvisas av Paula Wilson som i stället tänker sig att förleden i *Östensö* har betydelsen "gränsstenen, flyttblocket, fornlämningen".

Det finns hundratals uttydningar av motsvarande slag i boken. *Germundö* i Saltvik är "ön (eller udden) i vikmynningen". Förleden i *Mårtensby* (Esbo, Vanda och Sibbo) tolkas som "skogen, gränsen, grusmarken". *Tomasböle* betyder "bölet vid tomten, höjden, den tillgängliga marken". *Mickelsböle* är inte en benämning på bonden Mickels hemby utan "vägmärket, gränsbyn, den stora byn".

Självklara namn fördunklas

Wilson säger med rätta att de svenska namnen i Finland skall tolkas lika förutsättningslöst som motsvarande namn i Sverige, men hon vill ändå inte acceptera att namn på *-by* och *-böle* kan ha en personbetecknande förled. Förleder som bygger på yrkesbeteckningar som *skinnare* ('garvare'), *skomakare*, *skräddare*, *sutare* ('skomakare'), *svarvare* omtolkar hon därför med hjälp av material ur ordböckerna. *Skinnarvik* uttyds som "gränsviken"; *Skomakarböle* blir "skogssjön, gränsskogen", *Skräddarböle* "malmskrädningsplatsen", *Sutarby* "den heliga källan" och *Svarvarböle* "byn vid det strömmande vattnet". Inte ens den mest fantasifulla forskare i Sverige skulle hitta på att svarva ihop tolkningar av detta slag och bjuda ut resultatet som vetenskap. Men Paula Wilson menar att hennes tolkningar ger oss "värdefull information" om platsernas historia.

Också självförklarande ursprungliga naturnamn som inte innehåller någon personbeteckning råkar ut för besynnerliga tolkningsförslag. *Hästbacka* i Terjärv uttyds som "gården vid inhägnaden" eller alternativt "det höga berget" eller "gränsen". *Bredslätt* blir t.ex. "vägen över sankmarken", *Fågelvik* "vårdkasön", *Hjortö* "ön med den höga toppen", *Kalvdal* "bruksorten", *Skitinbäck* "gränsbäcken", *Vitträsk* "gränssjön" osv. Ibland blir tolkningarna riktigt stämningsfulla: "båken vid fiskeläget", "kultplatsen i skogen" och "skogen med gravkullarna".

Nedtonad finska

Paula Wilson förnekar inte det finska inslaget i vårt namnskick, men hon vill i hög grad tona ner det. Hon menar också att man med stöd av ortnamnen inte kan hävda att den svenska bosättningen i de nuvarande svenskbygderna är yngre än den finska.

De återkommande efterlederna *-lax*, *-lot*, *-mo*, *-sor*, som av namnforskarna har härletts ur finskans *laksi*, *luoto*, *maa* och *saari*, tolkar hon som germanska namnelement. För att förklara elementet *lax*, som är vanligt i namn på tidigare havsvikar, hänvisar hon till timmermanstermen *lax*, som emellertid inte alls är något gammalt ord för 'inskränning' utan helt enkelt en förkortning av *laxstjärt*; "laxen" i timret liknar stjärten på en lax. Hon laborerar alternativt också med *lagg* (som i *mosslagg*), *lag* (*byalag*), *sockerlag*, *saltlake* och *läge* – och dessutom med det italienska *lago* och det iriska *loch*. Den traditionella härledningen av namnelementet *lax* ur ett äldre finskt (och ännu i vissa dialekter bevarat) *laksi* 'vik' godkänner hon inte. Ett typiskt *lax*-namn är det nutida bynamnet *Hirvlax* i Munsala. Det skrevs på 1500-talet bland annat *hirffuilax*. Namnet har av tidigare forskare härletts ur ett finskt *Hirvilaksi* 'Älgviken', vilket onekligen är mer trovärdigt än någon av de tolkningar "inhägnaden vid viken" alternativt "området inom fyra hörnråpunkter" eller "vikstranden" som Paula Wilson lägger fram.

Undervattensbebyggelser?

Wilson's illustrerande kartor med inlagda höjdkurvor är avsedda att visa hur kusten tedde sig för ca 1 200 år sedan. Kartorna återger olika platser i södra och sydvästra Finland. Några motsvarande kartor för orter längs den österbottniska kusten ingår inte i boken, vilket är begripligt. Landhöjningen längs Österbottenskusten är nämligen ca 80–90 cm per sekel, vilket innebär att vattnet vid den aktuella tiden stod 10–12 meter högre än i dag. Bebyggelsen längs den flacka kusten i Österbotten ligger oftast betydligt under denna nivå. Vid tiden för den av Wilson frambesvarna germansk-skandinaviska invandringen låg områdena därför under vattnet. Grundkartans höjdkurvor visar å andra sidan ofta en förbluffande samstämmighet med olika åldersskikt bland ortnamnen: tiometerskurvan tecknar konturerna av forna öar och holmar (ofta med namn på *-mo*, *-lot* eller *-sor*) och vikar (*-lax*). Med hjälp av kartans femmeterskurva får man sedan en bild av en skärgård med namn av svenskt ursprung. Det tycks inte finnas plats för förhistoriska germaner.

Wilson's svenska språk har gott flyt, och språk- och tryckfelen är marginella. Trots att hon protesterar mot det mesta som hittills har sagts om våra svenska bebyggelsenamn uttrycker hon sig för det mesta glädjande sakligt. Hon blir sällan aggressiv eller påstridig utan nöjer sig med att protestera med hjälp av formuleringar som "men jag tror att..." , "förklaringen verkar inte sannolik."

Trevlig läsning är också den lilla novell och den romansynopsis som man får ta del av i förbifarten. Dessutom finns här en del underhållande historia och historier, och lite saklig och korrekt språkhistoria. Men boken som helhet har föga med vetenskap att skaffa.

Att Schildts förlag har tagit sig an Paula Wilson's namnspekulationer och bjuder ut "Röster från forntiden" som ett banbrytande vetenskapligt arbete vittnar om bristande omdöme hos förlagets fackboksredaktion.

På flera ställen i boken redogör Paula Wilson för hur hon har kommit över den litteratur som upptas i den omfångsrika källförteckningen. Mitt eget namnvetenskapliga bibliotek är anspråkslösare, men jag försöker hålla ordning på det. Därför ingår där också en avdelning för "kuriosa". I kuriosaavdelningen finns från förut bland annat "Av Noaks stam. En ortnamnsundersökning" och "Några österbottniska vattennamn". Nu har jag kunnat föga en ny volym till samlingen.

PETER SLOTTE